

PAULA BAGIŃSKA

Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu
Fundacja Sensoria

Kształtowanie kompetencji emancypacyjnych w Salach Doświadczania Świata. Idea Snoezelen i jej wyjście naprzeciw potrzebom podopiecznego

ABSTRACT: Paula Bagińska, *Kształtowanie kompetencji emancypacyjnych w Salach Doświadczania Świata. Idea Snoezelen i jej wyjście naprzeciw potrzebom podopiecznego* [Developing emancipatory competencies in Snoezelen Room. The notion of Snoezelen and its potential to meet the needs of users]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 12, Poznań 2016. Pp.13–30. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X

In this article the author illustrates an idea of Snoezelen (Multisensory Environments, polish: Sala Doświadczania Świata), while describing its potential for stimulating self-awareness and autonomy of its users. She analyses the main motives of creators of Snoezelen, to expose the influence of their attitudes towards an importance of basic human rights of people with every disability level on contemporary popularity and usefulness of Snoezelen for variety of recipients. She then examines the meaning of each of the main principles of Snoezelen Room, to highlight a connection between Snoezelen and the development of independence and self-esteem of its users. The conclusion of this analysis, as well as a personal experience of the author in using the Snoezelen method, allowed to frame an idea of the process of gaining individual autonomy in the environment of Snoezelen Room.

Keywords: Snoezelen, Multisensory Environments (MSE), autonomy, emancipatory competencies

Metoda Snoezelen – w Polsce rozpowszechniona pod nazwą Sala Doświadczania Świata (oba terminy stosowane są zamiennie), cieszy się dużą popularnością, o czym świadczy mnogość powstałych i wciąż powstających Sal. Przekrój ich odbiorców wskazujący na ogromną elastyczność i uniwersalność tej metody, jest jednocześnie wynikiem możliwości wyjścia naprzeciw potrzebom wykazywanym przez osoby z niej korzystające. Jej użytkownikami są zarówno dzieci, jak i dorośli, wykorzystywana jest zarówno indywidualnie, jak i grupowo, dla osób zarówno pełno-, jak i niepełnosprawnych. Żyjemy w czasach, w których bez względu na wiek, płeć czy towarzyszące zaburzenia doświadczamy takich samych problemów, wywoływanych czynnikami zewnętrznymi i narzuconym trybem życia. Funkcjonując w przepełnionym nadmiarem bodźców środowisku, żyjąc w pędzie i próbując wychodzić naprzeciw stawianym oczekiwaniom, każdy człowiek potrzebuje chwili zatrzymania, kontroli nad podejmowanymi działaniami czy odbieranymi doświadczeniami. Naturalna potrzeba odpoczynku oraz regeneracji łączy się z potrzebą samostanowienia i własnego wyboru. Ich realizacja – możliwa, a także szeroko dostępna w Salach Doświadczania Świata – sprawia, że stają się one miejscem popularnym i wychodzącym naprzeciw potrzebom rozmaitych grup odbiorców.

Celem artykułu jest ukazanie Snoezelen nie tylko jako atrakcyjnego miejsca do stymulacji sensorycznej i odpoczynku, lecz również jako metody, która refleksyjnie używana, z uwzględnieniem jej podstawowych zasad, staje się sposobem rozwijania samodzielności i wolności, czyli osiągnięcia emancypacji. Emancypacji będącej procesem uwalniania się od ograniczeń, zdobywania nowych praw i pól wolności, a także korzystania z nich w sposób odpowiedzialny¹. Emancypacji rozumianej jako autonomia oraz wyzwolenie od dominacji i zależności na rzecz swobodnego wyrażania własnych potrzeb, równości szans, prawa do samostanowienia, a także samore-

¹ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna: rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 144.

gulacji². Podstawowym warunkiem umożliwiającym rozwijanie dążeń emancypacyjnych jest podmiotowość – termin używany do określenia bytu świadomego, chcącego i mogącego działać, dysponować sobą, mieć wpływ na zdarzenia, w których bierze udział, korzystając z wyrażanej przez siebie woli. Podmiotowość ujawnia się w sprawczości, wyborach wynikających z własnych intencji, uwzględniających własny potencjał, a także odpowiedzialności za ich następstwa i własne działania³. Pisząc o zamyśle tej metody, używam odpowiednio sformułowań idea, koncepcja lub, idąc krok dalej – filozofia Snoezelen, wskazując tym samym na możliwość szerszego spojrzenia na założenia Sali Doświadczenia Świata i tworzony przez nie system wartości. Poszanowanie podmiotowości, jej pielęgnowanie, jest podkreślane w podejściu do podopiecznego w Sali Doświadczenia Świata, a zasady obowiązujące podczas każdego spotkania Snoezelen (przybierającego wręcz postać zdarzenia – sytuacji wyjątkowej), wspierają uzyskiwanie kompetencji emancypacyjnych, umożliwiających rozumienie otaczającego świata, swego własnego w nim działania i własnych wyborów, zgodnych ze swoimi potrzebami oraz wartościami, a także świadomość ich konsekwencji⁴.

Geneza Snoezelen – przykład działań emancypacyjnych wobec osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną w latach 70. XX w.

Pierwsze spotkanie z Salą Doświadczenia Świata jest zderzeniem z miejscem zupełnie odmiennym. Poza atrakcyjnością wizualną, nowością znajdujących się w nim i harmonijnie ze sobą współ-

² B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 264–265.

³ M. Czerepaniak-Walczak, op. cit., s. 112–113.

⁴ D. Dudała, *Kompetencje społeczne w kształceniu na poziomie szkoły wyższej*, „Biuletyn KRD” 2013, nr 12, s. 6.

grających urzędzeń, miejsce to kusi wolnością decyzji, wyboru oraz szerokim wachlarzem możliwości doświadczania wszystkimi zmysłami. Jednak by zrozumieć swego rodzaju magię i filozofię Snoezelen, warto poznać idee oraz cele jakie przyświecały twórcom pierwszych Sal, gdyż to właśnie one nadały charakter całości wydarzenia zachodzącego w ich progach.

W 1974 r. w Ośrodku Haarendael dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w miejscowości Haaren, znajdującej się na południu Holandii, zastępczą służbę wojskową odbywał Klaas Schenk i Niels Snoek. Zajmując się organizacją czasu wolnego dla podopiecznych Ośrodka, dostrzegli trudną sytuację osób z głęboką niepełnosprawnością. Postanowili stworzyć dla nich osobną propozycję, wyposażając pokój w przedmioty stymulujące różne zmysły. Sala taka powstała również w ośrodku Haus Piuoord w Tilburgu, a koncepcja Snoezelen w postaci dużego namiotu aktywności pojawiła się w 1978 r. w Ede, w chrześcijańskim ośrodku dla osób z niepełnosprawnością intelektualną De Hartenberg⁵.

W tamtych czasach osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie były doceniane pod względem ich rozwojowych możliwości⁶. Często nadal pokutowało przekonanie, że osoby z najgłębszym jej stopniem są „niewyuczalne”, skupiano się na ich dominujących ograniczeniach, deficytach, nie uwzględniając posiadanych przez nie mocnych stron i możliwości. Ich edukacja, wychowanie czy rehabilitacja często ograniczały się do opieki, która pomijała stymulację, będąc bierną, beczynną i jednostajną⁷. Grupa osób z głęboką

⁵ A. Smrokowska-Reichmann, *Snoezelen – Sala Doświadczania Świata: kompendium opiekuńcze i terapeutyczne*, Fundacja Rosa, Wrocław 2013, s. 19–21.

⁶ J. Wyczesany, *Pedagogika upośledzonych umysłowo: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 36.

⁷ K. Mrugalska, *Edukacja dzieci głęboko upośledzonych umysłowo. z doświadczeń polskiego stowarzyszenia na Rzecz Osób Z Upośledzeniem Umysłowym*, [w:] *Edukacja dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim: materiały z konferencji szkoleniowej, Konstancin 12–13 Października 1995*, red. M. Piszczek, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1996, s. 64.

niepełnosprawnością była zaniebywana pod różnymi względami. Z jednej strony uważano, że ich zaburzona percepcja powoduje tak duży chaos w odbiorze bodźców, że lepiej dla nich, by „odpoczywali” w sterylnych sensorycznie środowiskach. Nadmierna opieka powodowała „przykucie” ich do łóżek, w których mieli być bezpieczni, nienarażani na szkodliwe warunki, tym samym jednak odcinani od oddziaływań środowiskowych oraz doświadczeń zmysłowych i społecznych. Nieuchronnie prowadziło to do przygniatającej monotonii, a w konsekwencji do deprywacji sensorycznej. Z drugiej strony pesymizmowi terapeutycznemu, wynikającemu bezpośrednio z ograniczonego kontaktu i przekonania o tym, iż ze względu na stopień niepełnosprawności nie mają oni potrzeb ani możliwości doznawania oraz decydowania, towarzyszyły w obcowaniu z osobą niepełnosprawną: myślenie jedynie w kategoriach wzrostu i osiągnięć, rehabilitacja i mechaniczne usprawnianie motoryki oraz skupienie na ich deficytach i niedoskonałościach.

Jakże inną w tej perspektywie okazała się prosta propozycja terapeutów z Haarendael. Postanowili wyposażyć pokój, w którym osoby z głęboką niepełnosprawnością mogły doświadczać otoczenia wszystkimi zmysłami. Ich celem stało się stworzenie przestrzeni, a w niej odpowiednich warunków oraz propozycji, które pozwolą im otworzyć się na siebie, na innych i na środowisko, a dzięki temu wyjść z samoizolacji. Dzięki możliwości wyboru, uważności terapeutów na okazywane nawet najmniejsze reakcje i zainteresowania, zaczęto osiągać niespodziewane (gdyż nie zakładane z góry) skutki terapeutyczne. Doświadczeniu z Haarendael nadano nazwę Snoezelen. Łącząc w sobie dwa holenderskie czasowniki – *snuffelen* (wąchać, szperać) oraz *doezelen* (drzemać) zawiera w sobie sedno zachodzącego w niej wydarzenia – przeplatających się momentów aktywizacji i wyciszenia⁸.

W innym holenderskim ośrodku – De Hartenberg w Ede, już cztery lata później działać zaczęli dwaj najwięksi propagatorzy Snoezelen, terapeuci Ad Verheul i Jan Hulsegge. Również szukając

⁸ A. Smrokowska-Reichmann, op. cit., s. 20.

propozycji zajęć i spędzania czasu dla osób z głęboką niepełnosprawnością, stworzyli dużych rozmiarów namiot podzielony na mniejsze części i wyposażyli go w elementy oddziałujące na zmysły. W kolejnych latach przekształcił się on w stałą instalację rokrocznie odwiedzaną przez dziesiątki terapeutów. Zbierając swe doświadczenia i uprawiając filozofię Snoezelen, napisali pierwszą monografię w całości jej poświęconą⁹ (opracowanie przetłumaczone przez Agnieszkę Smrokowską), dając wydarzeniu Snoezelen pierwsze i podstawowe podłoże teoretyczne.

Od początku podkreślali oni, iż ograniczenia osób z głęboką niepełnosprawnością nie mogą stać się źródłem deprywacji sensorycznej. Postanowili dostarczać im wrażeń różnorodnych, lecz zarazem przemyślanych i uporządkowanych. Doceniając w ten sposób zdolności pojmowania oraz odbierania wrażeń przez nawet najbardziej niepełnosprawną osobę, podkreślili, że w różnych obszarach może być ona różnorodnie rozwinięta, a sfera intelektualna nie powinna być tą, która ją definiuje czy też wyklucza z możliwości samostanowienia. Zwrócili również uwagę na wartość czasu wolnego osób z głęboką niepełnosprawnością, argumentując, iż jest on naturalny dla osób pełnosprawnych, a przy tej grupie odbiorców zostaje często niesłusznie nieuwzględniany. Jego potrzebę odczuwa jednak każdy człowiek – bez względu na towarzyszące mu ograniczenia. Opisując podejście do osób z głęboką niepełnosprawnością, na pierwszy plan wysuwają obowiązek akceptacji każdego człowieka takim jakim jest, respektowanie jego woli i zapewnienie mu wolności wyboru. Podczas gdy w życiu codziennym niepełnosprawny musi dostosowywać się do środowiska, w Sali Doświadczenia Świata otoczenie zostaje dopasowane do niego. Przy dokładnym, indywidualnym poznaniu podopiecznego należy wykorzystywać jego możliwości. Wychodząc od jego mocnych stron, stwarzać warunki do ich doświadczania i rozwoju, co wymaga od opiekuna ciągłej kreatywności w poszukiwaniu nowych rozwiązań, które podążały-

⁹ A. Verheul, J. Hulsegge, *Snoezelen, Nieco Inny Świat*, Gielas Rehabilitation-Technik GmbH, Kraków 1993.

by za potrzebami podopiecznego. Osoby pełno- i niepełnosprawne, opiekunowie i podopieczni w Sali Doświadczenia Świata spotykają się jako równoprawne i tak samo wartościowe jednostki, gdyż „w byciu człowiekiem nie ma poziomów!”¹⁰.

Niezaprzeczalnie podejście głoszone przez twórców Snoezelen, w wielu punktach pokrywa się z dzisiejszymi postulatami pedagogów specjalnych oraz inspiracjami płynącymi z pedagogiki emancypacyjnej. Spośród wymienianych przez Amadeusza Krause¹¹ można wyróżnić: spojrzenie na człowieka niepełnosprawnego jako jednostkę wolną, zdolną do podejmowania wyborów i decyzji, głoszenie konieczności świadomego wchodzenia w relację z podopiecznym, okazywanie mu szacunku oraz partnerstwa, poszanowanie jego podmiotowości, wsłuchiwanie się w sygnalizowane przez niego potrzeby i pomoc w ich spełnianiu.

Idea pomieszczeń Snoezelen zaczęła rozprzestrzeniać się w całej Holandii, następnie Europie, a aktualnie jest obecna na każdym kontynencie. Sale Doświadczenia Świata powstają na całym świecie, znajdują zastosowanie dla różnorodnych grup odbiorców. Jako kraje, w których Snoezelen rozwijało się najprężniej i najwcześniej, wymieniane są: Holandia, Niemcy, Anglia, USA, Japonia czy Izrael. Szacuje się, że Snoezelen praktykuje się już w ponad 30 państwach, a ich liczba ciągle wzrasta. Jednakże ze względu na brak udokumentowanych danych, dokładny i rzeczywisty rozmiar zjawiska nie jest znany¹².

Polskim przykładem różnorodności zastosowania Sal Doświadczenia Świata może stać się doświadczenie Fundacji Sensoria, a wcześniej Fundacji Rosa, która w zaledwie trzy lata (od 2012 r.) prowadzenia programu wyposażania placówek w Sale Snoezelen otrzymała setki projektów i próśb o ich realizację. Wybranych

¹⁰ Ibidem, s. 12–13 i 20–23.

¹¹ A. Krause, *Teoretyczne Inspiracje Pedagogiki Specjalnej – Pedagogika Emancypacyjna*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28, s. 11–14.

¹² A. Zawisłak, *Snoezelen – geneza i pionierskie działania na świecie*, [w:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną – w ujęciu pedagogicznym*, red. J. Bleszyński, D. Baczala, J. Binnebesel, Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, Łódź 2008, s. 335.

i utworzonych zostało blisko 40 w 30 miastach w całej Polsce, w placówkach często zupełnie odmiennego typu, były to: domy pomocy społecznej, centrum edukacji, żłobek, placówki terapeutyczne i opiekuńcze, przedszkola i szkoły zarówno masowe, integracyjne i specjalne, Klinika Budzik, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie czy Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie. Tak szeroki przekrój odbiorców potwierdza możliwość takiego dostosowania przestrzeni Snoezelen, by przy tych samych założeniach teoretycznych mogła elastycznie odpowiadać na potrzeby odmiennych grup docelowych.

Podrozdział ten miał za zadanie pokazać jak z prostych rozważań i jasno skonstruowanej metody otrzymano rezultaty na tyle istotne, że spopularyzowała się ona na całym świecie, a hasła głoszone przez jej twórców blisko 40 lat temu nadal są aktualne i objęły swoim zasięgiem szereg różnorodnych grup odbiorców. Snoezelen powstało jako próba wyjścia naprzeciw potrzebom osób z głęboką niepełnosprawnością, odpowiedź na ich przedmiotowe poddawanie zabiegom rehabilitacyjnym oraz niezgoda na dyskryminujące wykluczenie z prawa do samostanowienia i spędzania czasu wolnego, przyjemnego odpoczynku. Świadczą o tym słowa pionierów Snoezelen:

Człowiek kształtuje swoje otoczenie, swój świat. Uczucie posiadania tego świata dla siebie daje zadowolenie. To wielkie szczęście, jeżeli można wziąć własny los w swoje ręce, zachowując samodzielność. Jeżeli musi się z niej zrezygnować, wtedy człowiek staje się ofiarą własnej bezsilności i zależności od innych. Jak długo jednak człowiek ma jeszcze choć mały promyczek odczucia, samodzielności, należy to respektować i chronić. Trzeba stworzyć warunki, w których ta samodzielność może być rozszerzona¹³.

Mimo że Sale różnią się wielkością, wyposażeniem i grupami docelowymi, dla których są tworzone, podstawą pobytu w nich stało się osiem zasad wyszczególnionych przez Ad Verheula i Jan

¹³ A. Verheul, J. Hulsege, op. cit., s. 12-13.

Hulsegge¹⁴: właściwej atmosfery, własnej decyzji, własnego tempa, odpowiedniego czasu trwania, powtarzalności, wybranej oferty bodźców, prawidłowego nastawienia i odpowiedniej opieki, które są jednocześnie przełożeniem pierwotnych koncepcji jej twórców. Dopiero ich przemyślane i refleksyjne stosowanie podczas zajęć w Salach Doświadczania Świata sprawia, że stają się miejscami wyjątkowymi dla osób z nich korzystających, a także mogą być przestrzenią sprzyjającą rozwojowi ich potencjału, budowaniu wartości, wspieraniu funkcjonowania i realizowania emancypacyjnych celów wychowania.

Fenomen Snoezelen – niezwykle pomieszczenie i ponadczasowość zasad jako możliwości kształtowania kompetencji emancypacyjnych osób korzystających z Sal Doświadczania Świata

Na niezwykle klimat i popularność Sal Doświadczania Świata wpływają moim zdaniem nierozdzielnie połączone ze sobą dwa czynniki. Z jednej strony jest to pomieszczenie i sprzęty w nim się znajdujące, zaprojektowane w przemyślany sposób, oddziałujące na wszystkie zmysły, z drugiej – równie ważne – osoby się w nim znajdujące i rodzaj relacji między nimi nawiązany. Oba te składniki dokładnie ilustruje osiem zasad – będących jednocześnie założeniami metodycznymi Snoezelen¹⁵, które przedstawię całościowo poniżej¹⁶, gdyż moim zdaniem to one zadecydowały o niesłabnącej popularności Sala Doświadczania Świata i dzięki nim możliwe jest kształtowanie kompetencji emancypacyjnych osób korzystających z tych sal.

Z pomieszczeniem Snoezelen i jego wyposażeniem nierozdzielnie związana jest pierwsza z zasad wyszczególnionych przez jego twórców – zasada właściwej atmosfery. Istnieje wiele miejsc, po

¹⁴ Ibidem, s. 34–40.

¹⁵ Ibidem, s. 34–39.

¹⁶ A. Smrokowska-Reichmann, *Snoezelen – Sala Doświadczania Świata: kompendium opiekuna i terapeuty*, Fundacja Rosa, Wrocław 2013, s. 53–75.

przekroczeniu progu których odczuwamy ich specyficzny klimat. Jest tak chociażby w przypadku biblioteki, muzeum czy też restauracji, galerii. Klimat ten przekłada się automatycznie na nastrój człowieka w nim przebywającego. Takie same wrażenie odczuwane jest przy przekroczeniu progu Sali Doświadczenia Świata. Jest to wejście do miejsca innego niż wszystkie, w którym panuje spokój i harmonia, jakże odmienna od codziennego przeładowania ogromem nakładających się na siebie bodźców. Panuje przyjemny półmrok, otacza łagodna gra światła, płynąca z głośników odpowiednio dobrana muzyka i podwieszony materiał. Poszczególne urządzenia są wybrane oraz ułożone tak, iż od początku dają uczestnikowi wrażenie wejścia w magiczny, spójny i kompletny świat. Dopiero po tym pierwszym całościowym wrażeniu uczestnik zaczyna wyodrębniać jego poszczególne części, poznawać je, doświadczać i porządkować zebrane doświadczenia. Wśród wyposażenia Sal Doświadczenia Świata odnajdziemy elementy stymulujące wszystkie zmysły: łóżko wodne, mieniące się światłowody, obrazy wyświetlane na ścianach, przelewające się kolory obracającej się tarczy żelowej z projektora, kolumny wodne delikatnie bulgoczące i zmieniające barwy, kulę lustrzaną, rozgwieżdżone niebo, światło UV (tapety UV), kabiny lustrzane oraz lustra (również odkształcone), suchy basen z piłeczkami, tor świetlno-dźwiękowy, lampy do aromaterapii, różnorodne instrumenty, maty wibrujące, hamak, huśtawkę, materace, poduszki, imitator powietrza, drabinę świetlno-dźwiękową, różne siedziska, faktury do dotykania i stąpania, olejki zapachowe, pojemniki wypełnione różnymi materiałami czy próbkami różnego jedzenia do smakowania...

W Snoezelen wszystkie te przedmioty i urządzenia (ich lista nie jest zamknięta), dobrane oraz używane w sposób przemyślany, mają za zadanie tworzyć rzeczywistość inną od codziennej. Bezpieczną, możliwą do kontroli, otulającą uczestnika spokojną warstwą wielozmysłowych wrażeń, które uspokajają, a zarazem skłaniają do aktywności. W niej podopieczny ma możliwość odciąć się od chaosu czynników zewnętrznych i zanurzyć w wybranych przez samego siebie doznaniach. Dzięki selekcji poszczególnych bodźców,

skupieniu się na konkretnym typie stymulacji, możliwe staje się kompleksowe oddziaływanie na wybrane zmysły, dzięki czemu dostępne stają się wyodrębnienie i przepracowanie doświadczeń, których przykładowo osoba z niepełnosprawnością może nie być w stanie wyłonić w życiu codziennym. Uwolniona od często niezrozumiałych dla niej świata i sytuacji, których doświadcza lub którym jest po prostu poddawana, otrzymując okazję samodzielnego wyboru przyjemnych bodźców i pozostania przy nich tak długo, jak tego potrzebuje, zyskuje poczucie sprawstwa i kontroli nad tym, co się wokół niej znajduje oraz odnajduje samą siebie. Stworzenie tak odmiennego, niezwykłego otoczenia jest jedną z zasad leżących u podstaw idei Snoezelen. Sala Doświadczenia Świata ma stać się miejscem, w którym jej uczestnik tworzy własną, wolną rzeczywistość.

Kolejne zasady dotyczą bezpośrednio drugiego, wskazanego już składnika niezwykłości Sal Doświadczenia Świata, mianowicie postaw i możliwości uczestników przebywających w tym otoczeniu i ich wzajemnej relacji. Tutaj uczestnik może sam zdecydować i wybrać spośród oferowanych mu propozycji, przeżywać je we własnym tempie, a także przepracować dane doświadczenie tyle razy i tak długo, ile będzie tego potrzebował. Relacja pomiędzy osobą prowadzącą zajęcia a uczestnikiem powinna sprzyjać dokonywaniu przez niego wyborów. Nie tylko osoby z niepełnosprawnością są poddawane ścisłej kontroli. Każdy człowiek poddawany jest regulacji różnych instytucji czy ściśle określonego planu dnia. Snoezelen ma być czasem, w którym nikt nie wydaje nikomu poleceń zmuszających do wykonywania czynności, na które w danej chwili dana osoba może nie mieć ochoty. Zadaniem prowadzącego jest tak zorganizować środowisko bodźców, by uczestnik mógł i chciał z nich wybrać coś dla siebie. Pedagogika emancypacyjna podkreśla prawo do samostanowienia, samoregulacji oraz wychowania bez dominacji i ucisku¹⁷. Na Sali Doświadczenia Świata uczestnik ma zapewnioną wolność decydowania o sobie samym.

¹⁷ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 265.

Terapeuta poznając go, wysłuchując, akceptując jego uczucia oraz opinie, wyzwala jego własną aktywność. Prowadzący uwzględnia propozycje i pomysły podopiecznego, jego zadaniem jest umożliwić mu samodzielne decydowanie i wspierać go w nim. Możliwość dokonywania wyborów i ponoszenia ich konsekwencji wykształca w uczestniku zajęć poczucie sprawczości, wpływu na otoczenie oraz motywuje do podejmowania kolejnych aktywności. Idea Snoezelen zakłada wiarę w człowieka i jego rozwojowe możliwości.

Zasada własnej decyzji jest nierozłączna w Snoezelen z kolejnymi: własnego tempa, odpowiedniego czasu trwania i powtarzalności. Próby nadążenia za narzucanym rytmem życia, które przerasta czasem możliwości jednostki, skutkuje gromadzącym się stresem. Uczestnik otrzymując indywidualnie konieczny dla niego czas na poznanie danego bodźca, bez pospieszania, zdobywa doświadczenie, a funkcjonując w warunkach, którym jest w stanie sprostać, regeneruje siły. Początek i koniec danego bodźca oraz całego pobytu w Sali jest kontrolowany na podstawie uważnej obserwacji sygnałów płynących od uczestnika, a jeżeli wyraża on taką wolę, dostaje również czas na wycofanie się. W Sali Doświadczania Świata zabroniony jest pośpiech towarzyszący człowiekowi w życiu codziennym. Uczestnik sam decyduje, ile razy potrzebuje przepracować dane doświadczenie, a zasada powtarzalności odnosi się również do regularności spotkań w Sali Doświadczania Świata, gdyż dopiero wtedy następuje „zadomowienie się” w środowisku Snoezelen i pełne korzystanie z oferowanych przez nie możliwości. Dostępne staje się wtedy również realizowanie emancypacji rozumianej jako uwalnianie się od wpływów oraz dążenie do uzyskania niezależności będącej niezbędnym dla rozwoju warunkiem¹⁸.

Szóstą zasadą Snoezelen jest zasada wybranej oferty bodźców. Zadaniem terapeuty staje się usunięcie z otoczenia chaosu, który otacza podopiecznego w życiu codziennym. Nie można doprowadzić do przestymulowania. Bodźce dobierane są indywidualnie,

¹⁸ M. Goryniak, *Funkcja Emancypacyjna Szkoły*, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 3.

biorąc pod uwagę zarówno potrzeby, jak i możliwości drugiego uczestnika interakcji w Snoezelen, co wymaga jego poznania. Dzięki takiej selekcji możliwe jest skupienie się na doznaniach jednego typu i ich pogłębiony odbiór. Sama oferta bodźców zakłada również możliwość nieskorzystania z jakiegoś jej elementu. Zasada ta zakłada także zmienność środowiska Snoezelen – wprowadzanie do niego nowych elementów, by uwaga uczestnika i jego zainteresowanie zostały utrzymane. Wybieranie konkretnych propozycji oznacza również wyszukiwanie drogi dotarcia do rozmaitych grup odbiorców. Odpowiednio dobraną ofertą bodźców dążymy do tworzenia warunków, w których Snoezelen sprzyja pobudzaniu procesów emancypacyjnych jednostki: wzbudzamy motywację (która jest motorem rozwoju), stwarzamy warunki do aktywnego, świadomego uczestnictwa, do wyboru, do samorealizacji i odkrywania siebie.

Ostatnie dwie zasady nawiązują bezpośrednio do poprzednich i razem z nimi tworzą kompatybilną całość. W Snoezelen ważną osobą jest również terapeuta. Wykazując się właściwym nastawieniem oraz wyczuciem, nie pośpiesza, nie narzuca swojej woli, podąża za podopiecznym i oferuje mu aktywności będące odpowiedzią na jego potrzeby. Przy okazji jest on świadomy istniejącej różnorodności bodźców i swojej preferencji ich konkretnego rodzaju. Niezwykle ważna jest w tych momentach wrażliwość na drugiego człowieka i wysyłane przez niego sygnały, otwarcie się na jego wybór i swobodę działania. Odrzucenie momentami przypisywania konkretnej celowości i założeń wszelkim podejmowanym działaniom wymaga otwarcia się na nieskrępowane odczuwanie, zatrzymanie i bycie bez argumentowania oraz definiowania. Niezwykle ważna jest jednak również samoświadomość prowadzącego – to jak dana sytuacja wpływa na niego, jak sam odbiera salę, sam się na nią otwiera i również wchodzi do „innego” świata, w inny rodzaj relacji. Wspólne wypracowywanie drogi, wymaga od terapeuty także refleksji nad samym sobą oraz umiejętności okazywania pozytywnych uczuć. Terapeuta nie będąc jedynie nadawcą, a wsłuchując się oraz interpretując sygnały płynące od podopiecznego, współuczestniczy z nim w wydarzeniu Snoezelen i wspólnie

je kreują, wytyczając drogi podejmowanych aktywności i kierunki ich wzajemnej relacji. Tym samym zasada ta przyczynia się to wspomagania osiągnięcia samoświadomości przez wszystkich uczestników interakcji w Sali Doświadczenia Świata, każdy z nich jest autonomiczną jednostką, podmiotowo funkcjonującą w Snoezelen.

Odpowiednia opieka dążąca do zbudowania jak najlepszego kontaktu z podopiecznym powinna być przepelniona spontanicznością, umiejętnością okazywania pozytywnych uczuć, serdecznością, a zarazem cierpliwością i wyczuciem. Terapeuta musi podążać za atmosferą sali i swoim podopiecznym. Budować kontakt równy, niedominujący, sygnalizujący wspólną obecność i wspólne działanie, bez narzucania woli żadnej ze stron. Podopieczny uwalniając się od zależności i dominacji, ma możliwość swobodnego wyrażania swych potrzeb oraz przeżywania własnego świata. Tolerancja, akceptacja i zrozumienie motywują go do podejmowania działań, co z kolei rozwija jego spontaniczność, kreatywność i aktywność.

Sala Doświadczenia Świata – pomieszczenie stwarzające możliwości osiągnięcia autonomii

W celu potwierdzenia skuteczności Snoezelen oraz chęci wyjaśniania procesów w nim zachodzących podejmowane były już próby naukowego badania fenomenu Sal Doświadczenia Świata na całym świecie. Ich przegląd przedstawia A. Smrokowska-Reichmann¹⁹. Potwierdzają one korzystny wpływ Snoezelen wobec różnorodnych grup odbiorców (dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów, zarówno pełno-, jak i niepełnosprawnych). Poszczególne z nich wymagają jedynie dostosowania przestrzeni Sali i oferowanej w odpowiedni sposób oferty bodźców, by odpowiadały ich specyficznym potrzebom.

Podstawą zostaje zawsze osiem głównych zasad, które tworzą koncepcję, moim zdaniem w wielu punktach stykącą z założeniami

¹⁹ A. Smrokowska-Reichmann, op. cit.

pedagogiki emancypacyjnej, wymienianymi m.in. przez Marię Czerepaniak-Walczak²⁰: tworzenie warunków do samodzielnego rozwoju oraz odkrywania przez osobiste poszukiwania, stwarzanie sytuacji, które umożliwiałyby podopiecznemu przekraczanie ograniczeń oraz odkrywanie swego potencjału, poszanowanie jego prawa do samodzielnego wyboru drogi i poszukiwania rozwiązań problemów, respektowanie praw wszystkich uczestników, a obok współdziałania, partnerstwa czy nieoceniającego nastawienia do dziecka również dialog, podmiotowe uczestniczenie oraz zostawianie przestrzeni na stawianie pytań.

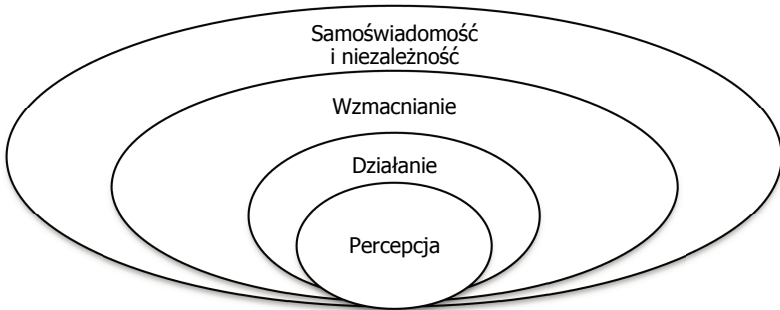
Sal Doświadczenia Świata nosą ze sobą odprężenie, zapewnienie wypoczynku i przyjemności. Relaks w ich warunkach sprawia, że lepiej odbierane są i łatwiej przetwarzane bodźce zarówno proste, jak i bardziej złożone. Przy takim wzbogaceniu przeżyć, poprzez umożliwianie wyboru, zdobyte lub wzmocnione zostaje poczucie sprawstwa i samokontroli, wzrasta wiara we własne siły. Zwiększona możliwość działania pobudza aktywność. Snoezelen może więc działać dwójako – zarówno pobudzająco, jak i uspokajająco. Badania²¹ potwierdzają efekty, które niesie ze sobą korzystanie z Sal Doświadczenia Świata, używanej również jako metody terapeutycznej, pedagogicznej i relaksacyjnej. Wśród nich jako kluczowe wymienić można kompensację oraz redukcję deficytów i zaburzeń, wzbogacanie przeżyć, poprawę koncentracji, zwiększenie możliwości działania, pobudzenie eksploracji, kreatywności, wyobraźni, zainteresowania, podzielności uwagi, łagodzenie zachowań agresywnych czy przywoływanie wspomnień. Interakcja nawiązywana w Salach Doświadczenia Świata i wspólne w nich przebywanie sprzyja tworzeniu i pogłębianiu relacji oraz komunikacji. Niezaprzecalnie zapewnia poczucie wypoczynku i przyjemności oraz, co mimo swego bląhego wydźwięku jest bardzo istotne, daje radość.

Nie jest prostym osiągnięcie ideału Snoezelen przedstawionego przeze mnie poprzez opis jego teoretycznych fundamentów. To

²⁰ M. Czerepaniak-Walczak, op. cit.

²¹ A. Smrokowska-Reichmann, op. cit., s. 37-38.

ideał wymagający głębokiej refleksji nad każdym zdarzeniem w Sali Doświadczania Świata. Zmusza do świadomego i przemyślanego stosowania przez prowadzącego ośmiu podstawowych zasad, a także jego wiedzy, zarówno odnośnie do prawidłowego urządzenia Sali Doświadczania Świata, stymulacji sensorycznej, jak i postawy wymaganej przy prowadzeniu zajęć. Napotykanne problemy oraz trudności z realizacją wszystkich tych składowych wychodzą poza temat tej publikacji, jednakże przybliżenie genezy Snoezelen i jego zasad miało na celu ukazanie kierunków, ku których realizacji powinno dążyć każde spotkanie Snoezelen. Dzięki temu Sala staje się miejscem, w którym jednostki kształtują swoją autonomię. Proces ten, będący wynikiem prawidłowo i przemyślanie używanego Snoezelen, przedstawię w formie podsumowania jako koncepcję zdobywania autonomii na Sali Doświadczania Świata, której inspiracją poza własną pracą i obserwacją procesów zachodzących w Snoezelen, jest dla mnie zasygnalizowana przez Borja Romero Salorda, założyciela hiszpańskiej firmy BJ Adaptaciones, podczas warsztatów pt. „Doświadczanie świata, interakcja, sprawczość. Technologia wspomagająca w Salach Doświadczania Świata”, 21.02.2015 r. w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie (notatki i opracowanie własne), obrazowa wizja kół autonomii. Mówiąc o wpływie technologii w Snoezelen na zdobywanie poczucia sprawczości u osób z niepełnosprawnością głównie ruchową, wyodrębnił jej pięć poziomów: dostarczanie bodźca, zastosowanie technologii do zauważenia skutku własnego działania (np. poprzez użycie przez podopiecznego włącznika), przeniesienie nauczonej umiejętności na inne urządzenia (poza Salą), samodzielne decydowanie o możliwościach spędzenia czasu oraz dostosowania przestrzeni, by mogła być w pełni kontrolowana, a także jako ostatni krąg – autonomia w kierowaniu otoczeniem poza Salą i brak zależności przez dysfunkcje motoryczne od innych. Rozszerzając propozycję B.R. Salorda, proponuję przedstawienie czterech ząbających się kręgów jako procesu nabywania autonomii w Snoezelen.

Rys. 1. *Proces nabywania autonomii w Sali Doświadczania Świata* (źródło: opracowanie własne)

Pierwszym etapem – kołem będącym podstawą, na której nadbudowywane są kolejne – jest percepcja. Składa się na nią całe środowisko Snoezelen i jego atmosfera, całościowy odbiór wrażeń w Sali Doświadczania Świata, a następnie ich wyodrębnianie i pogłębione doświadczanie, przy podkreśleniu tego, iż to, co oferuje terapeuta, winno być dla odbiorcy znaczące, dostosowane do jego potrzeb i możliwości oraz przez niego kontrolowane. Kolejnym jest działanie, przez które rozumie aktywności samego uczestnika podejmowane w Sali (jeszcze na tym etapie często przy pomocy terapeuty), użycie każdego z urządzeń, pomocy i wywoływane przez nie określonych rezultatów. Doświadczony efekt podjęcia własnych działań zostaje subiektywnie odebrany przez konkretnego uczestnika jako motywujący do podjęcia przez niego aktywności lub jej zmienienia. Etap działania ma na celu odczuwanie skutków własnego postępowania. Trzeci etap nazwałam wzmacnianiem, gdyż ciągle doświadczanie poprzednich, doprowadzając do zaobserwowania zależności przyczynowo-skutkowych, uświadamia możliwość nieskrępowanego wyboru z różnorodnych elementów, co powoduje kształtowanie się umiejętności decydowania, zyskiwania kontroli nad otoczeniem, ale również swoimi działaniami. Ostatnim etapem, do którego osiągnięcia dąży uczestnik Sali Doświadczania Świata, jest samoświadomość i osiągnięcie niezależności.

Dzięki solidnej podstawie wciąż umacnianych poprzednich okręgów, ich niewygasaniu i podsycaniu coraz to nowymi możliwościami, następuje pobudzanie twórczych pokładów uczestnika Snoezelen do aktywnego zmieniania jego otoczenia, kreatywnego wykorzystywania znanych już doświadczeń i proponowania ich modyfikacji oraz poprzez utrwalaną pewność siebie i swoje możliwości przenoszenie nabytych umiejętności, również społecznych, poza Salę Doświadczenia Świata. Osiągnięcia docelowo właśnie tego etapu, życzę wszystkim mającym okazję wejść do świata Snoezelen.

Bibliografia

- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna: rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Dudała D., *Kompetencje społeczne w kształceniu na poziomie szkoły wyższej*, „Biuletyn KR D” 2013, nr 12.
- Goryniak, M., *Funkcja Emancypacyjna Szkoły*, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 3.
- Krause A., *Teoretyczne inspiracje pedagogiki specjalnej – pedagogika emancypacyjna*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28.
- Mrugalska K., *Edukacja dzieci głęboko upośledzonych umysłowo. Z doświadczeń Polskiego Stowarzyszenia na rzecz osób z upośledzeniem umysłowym*, [w:] *Edukacja dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim: materiały z konferencji szkoleniowej, Konstancin 12–13 października 1995*, red. M. Piszczyk, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1996.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Smrokowska-Reichmann A., *Snoezelen – Sala Doświadczenia Świata: kompendium opiekuna i terapeuty*, Fundacja Rosa, Wrocław 2013.
- Verheul A., Hulsegge J., *Snoezelen, Nieco Inny Świat*, tłum. A. Smrokowska, Gielas Rehabilitation-Technik GmbH, Kraków 1993.
- Wyczęsany J., *Pedagogika upośledzonych umysłowo: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Zawiślak A., *Snoezelen – geneza i pionierskie działania na świecie*, [w:] *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną – w ujęciu pedagogicznym*, red. D. Baczała, J. Binnebesel, J. Błęszyński, Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, Łódź 2008.